

О. М. Христенко
ORCID 0000-0001-6036-2829

*ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського
МОЗ України»*

ЗМІСТ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ ФАХІВЦІВ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ КОНТЕКСТ

O. M. Khrystenko

I. Horbachevsky Ternopil State Medical University

CONTENT OF HUMANITARIAN TRAINING OF THE FUTURE MEDICAL PROFESSIONALS: INTERDISCIPLINARY CONTEXT

Анотація. Сучасні українці мають низку проблем, детермінованих низьким рівнем культури духовного та фізичного здоров'я. Суттєва роль у їх розв'язанні належить медичним фахівцям. Оскільки ідейні цінності освіти є найперше відображені у суспільствознавчому, гуманітарному контенті, мета нашого дослідження – визначити ідейний зміст гуманітарної підготовки майбутніх медиків у міждисциплінарному контексті. У ході дослідження використано методи аналізу наукової літератури, історико-порівняльного аналізу подій, явищ і процесів; аналізуючи зміст типових програм з дисциплін суспільно-гуманітарного циклу, використовуємо метод контент-аналізу, а також аксіологічний та гендерний методологічні підходи. На підставі результатів аналізу контенту навчальних програм з історії України, української культури, філософії та інших (у тому числі елективних) дисциплін, які викладають у медичних університетах України, охарактеризовано його національний та гендерний компоненти. Результати дослідження показали, що національний компонент змісту переважно відображає таку рису української ідентичності, як свободоловність, частково – релігійність і громадську самодопомогу. Гендерний компонент майже відсутній, немає інформації про жіночі організації як середовище просвітницької роботи з питань охорони материнства і дитинства та охорони здоров'я в цілому, видатних жінок-медиків, гендерні аспекти філософії і медицини. Щодо вирішення поставленої наукової проблеми авторка пропонує оригінальні приклади імплементації національних та гендерних цінностей у вищу медичну освіту. При цьому головною ідейною засадою повинно бути визнання людини (у тому числі ненародженої дитини та/чи дитини з вадами, жінки/чоловіка з обмеженими можливостями тощо), її гідності, безпеки, здоров'я і життя найвищими індивідуальними та суспільними цінностями.

Ключові слова: медичні фахівці; гуманітарна підготовка; гендерний підхід.

Abstract. Modern Ukrainians have a number of problems determined by the low level of spiritual and physical health culture. Medical professionals are able to solve them to a great extent. Since first of all the ideological values of education are reflected in humanitarian field, the purpose of our study is to determine the ideological content of the humanitarian training of future physicians in an interdisciplinary context. Methods of scientific literature analysis, historical-comparative analysis of events, phenomena and processes were used in the research; analyzing the content of typical programs in the disciplines of the humanities cycle, we use the content analysis method, as well as axiological and gender methodological approaches. Based on the results of analysis of the content of educational programs in the History of Ukraine, Ukrainian Culture, Philosophy and other (including elective) disciplines taught at medical universities in Ukraine, we characterized its national and gender components. The results of the study showed that the national component mainly reflects such a feature of Ukrainian identity as liberty, partly religiosity and public self-help. The gender component is almost absent, there is no information about women's organizations as an environment of educational work on maternity and childhood protection and health care in general, outstanding women-doctors, gender aspects of Philosophy and Medicine. In terms of solving the scientific problem, the author offers original examples of the implementation of national and gender values in Higher Medical Education. At the same time, the main ideological basis should be the recognition of a person (including an unborn child and/or a disabled child, a woman/man with disabilities, etc.), their dignity, safety, health and life as the highest individual and social values.

Key words: medical professionals; humanitarian training; gender approach.

Вступ. Зазвичай гуманітарну нішу в державі доручають здобувачам відповідних профільних спеціальностей (журналісти, історики, педагоги, теологи, юристи, політологи) та/чи покликань (священнослужителі, письменники, митці тощо).

Натомість для випускників медичних закладів вищої освіти дисципліни суспільно-гуманітарного циклу зазвичай не вважаються важливими для майбутньої професійної діяльності. Хоча насправді лікарський фах передбачає роботу з людиною, яка є не лише біологічною, але й духовною та соціаль-

ною істотою, тому здатність розуміти внутрішній світ пацієнтів, їх індивідуальні, соціальні, релігійні, національні та культурні особливості, вміння лікувати словом, а також готовність надавати психологічну й духовну допомогу (наприклад, у контексті паліативної медицини, гендерної медицини, соціальної медицини тощо) є життєво необхідними для майбутніх медиків.

Крім того, зважаючи на низький рівень культури здоров'язбереження українців, нині є велика потреба у профілактичній просвітницькій роботі медичних працівників, готовність до якої значною мірою формується у процесі вивчення дисциплін суспільно-гуманітарного циклу. Зрештою, лікарі завжди були репрезентаторами елітної частини суспільства й сьогодні, в умовах складних викликів державотворення, формування медичної інтелігенції (у тому числі шляхом відповідної гуманітарної підготовки) виступає одним із актуальних завдань освітньої політики України.

Отже, враховуючи вищезазначені обставини, зміна освітньої парадигми незалежної України повинна конструюватися у напрямку *відродження* української національної ідентичності, а також створення та імплементації нових ідейних засад розвитку освіти з урахуванням модерних світових тенденцій. З-поміж останніх ми виділили гендерний підхід у гуманітарній освіті, що сприятиме формуванню/відродженню гендерної рівності в українському суспільстві та залученню жіночого досвіду до духовно-інтелектуальної скарбниці України/світу.

Оскільки ідейні цінності освіти є найперше відображені у суспільствознавчій, гуманітарній сфері, **мета дослідження** – проаналізувати зміст навчальних програм з історії України, української культури, філософії та інших (у тому числі елективних) дисциплін, які викладають у медичних університетах України, на предмет присутності національного та гендерного компонентів, а також репрезентувати приклади імплементації національних та гендерних цінностей у вищу медичну освіту.

Методи дослідження. Ми використовуємо методи аналізу наукової літератури, історико-порівняльного аналізу подій, явищ і процесів. Аналізуючи зміст типових програм з дисциплін суспільно-гуманітарного циклу на предмет присутності національного та гендерного компонентів, використовуємо метод контент-аналізу, а також аксіологічний та гендерний методологічні підходи.

Результати дослідження. Під національним компонентом змісту гуманітарної підготовки

майбутньої медичної інтелігенції маємо на увазі теми, окремі питання, аспекти і термінологію, що сприяють пізнанню української національної ідентичності та формуванню особистості студента/студентки на її цінностях. Під *гендерним компонентом* розуміємо теми, окремі питання, аспекти і термінологію, що пов'язані із самотутнім жіночим внеском у духовно-інтелектуальну спадщину людства/України, сприяють формуванню професійної компетентності студентів МЗВО в частині забезпечення гендерної рівності, зокрема у сфері охорони здоров'я, та вихованню гендерної культури майбутньої медичної інтелігенції.

Аналізуючи програму навчальної дисципліни «*Історія України, української культури і національного відродження*» за 1993 р. [6], відзначимо відсутність тем, вивчення яких доповнило б національний компонент змістової структури курсу: історія української діаспори, українських жіночих організацій, легіону Українських січових стрільців. Пошук *гендерного компонента* дав такі результати: з найдавніших часів до XIX ст. української історії та культури лише одне питання присвячене видатній жінці – княгині Ользі. У межах теми «Україна у складі Російської імперії (XIX ст.)» включено питання про недільні школи (які організувала Христина Алчевська), згадано історикиню Олександру Єфименко, письменниць Марка Вовчка і Лесю Українку. У контексті теми, присвяченої розвитку західноукраїнських земель у XIX ст. та Просвітництву, немає згадки про жіночі організації, які в цей час проводили активну просвітницьку діяльність. Презентуючи тему про діяльність Української Центральної Ради 1917 р., не виокремлено роль педагога, письменниці, громадської діячки Софії Русової, яка була її членкинею, а згодом очолювала департамент дошкільної та позашкільної освіти Міністерства освіти в період Гетьманату, влаштовувала курси українознавства, підготувала українські шкільні підручники, уклала програму єдиної діяльної школи національного характеру.

Програма дисципліни «Історія України» за 2010 р. помітно відрізняється від вище охарактеризованої; її метою є «виховати національно-патріотичний дух в студентів медичних ВНЗ» [2]. Контент навчального матеріалу розширений відповідно до нових історичних досліджень, втім, також немає питання про легіон УСС (*національний компонент*) та його жіночу чоту (*гендерний компонент*). З іншого боку, вже додано питання про УВО, ОУН, молодіжні організації «Сокіл», «Луг»,

«Пласт», діяльність Митрополита УГКЦ Андрея Шептицького (*національний компонент*), але жодним чином не згадано жіночі організації, у тому числі жіночі чернечі спільноти. Власне, щодо *гендерного компонента*, в програмі не репрезентовано жодної постаті видатних жінок-українок. У межах теми «Ідея української державності в суспільно-політичному житті України в кін. XVIII – поч. XX ст.» визначено такі головні течії в суспільно-політичному русі: робітничий, селянський рух, земський, ліберально-опозиційний рух, виступи студентської та учнівської молоді, розвиток національного руху, громадівський рух [2], а згадки про жіночий рух немає. Втім, як свідчать джерела, наприкінці XIX – у першій половині XX ст. в Україні розгорнувся жіночий рух, метою якого був духовно-інтелектуальний поступ народу.

Щодо типової програми з «Історії української культури» за 2010 р., то в межах теми «Історія медицини як складова українознавства» репрезентовано таких найвидатніших медиків-українознавців, як М. Думка та С. Окуневський. Очевидно, автори програми мали на увазі Софію Окуневську, але зробили помилку, вказавши прізвище чоловічого роду [3]. А в контексті теми «Найвидатніші представники історичних шкіл» не названо жодної жінки, хоча суттєвий внесок у розвиток історичної науки внесли такі українки, як: Олександра Єфименко, Олена Апанович, Наталія Полонська-Василенко, Олена Компан, Надія Суровцова, Наталія Мірза-Авак'янц та ін.

Предметом нашої уваги також є зміст навчальної дисципліни «Медицина та художня культура». Із репрезентованих тем можемо виділити одну – «Персоналогічний аспект розвитку української культури та медицина», де є питання про внесок Кирило-Мефодіївського братства в розвиток культури та народної медицини [4], в межах якої варто внести *гендерний компонент* – матеріал про просвітницьку діяльність жіночих товариств, які організували курси з питань охорони материнства і дитинства та здоров'я в цілому.

Стосовно типової програми з навчальної дисципліни «Проблеми інтелігенції та інтелігентності» відзначимо відсутність *гендерного компонента*. Так, у контексті теми «Історія формування і розвитку української інтелігенції» подано лише імена чоловіків [5]. Немає згадки про таких представниць української жіночої інтелігенції, як: Леся Українка, Наталія Кобринська, Олена Пчілка, Ольга Кобилянська, Софія Русова, Мілена Рудницька,

Олена Теліга та ін. Особливо цінним прикладом формування медичної інтелігенції є діяльність Софії Окуневської (1865–1926) – першої жінки-лікаря у Галичині. Вона виховала цілу генерацію акушерів-гінекологів, розробила принципи навчання середнього медичного персоналу, вперше в Західній Україні організувала курси для сестер милосердя та курси акушерок. За подвижництво, добродійність хворі називали її «святою Софією» [1]. Інша жінка-лікар Софія Парфанович (1898–1968) відома як організаторка медичної освіти – «педагог-виховник» студентів медичного інституту та фельдшерсько-акушерської школи 1940–1944 рр. Вона також працювала безкоштовно в поліклініці «Народної лічниці», належала до Українського лікарського товариства, «Союзу українок», товариства «Відродження» та Українського гігієнічного товариства.

Щодо змістової структури навчальної дисципліни «Філософія» зазначимо, що укладені типові програми [7, 8] не відображають гендерну перспективу. Хоча, з метою формування у студентів розуміння проблем, пов'язаних із філософією гендеру, доцільно доповнювати навчальні програми відповідними питаннями.

Наприклад: *а) гендерні цінності як елемент світогляду XXI сторіччя*: гендерні цінності тісно пов'язані і є результатом процесу формування знань про жінку як самобутню учасницю суспільного життя, роль жінок в історії рідного народу і світу, відповідальності жінок за свій духовно-інтелектуальний розвиток, долю родини і Батьківщини, прищеплення почуттів взаєморозуміння, взаємоповаги та взаємодопомоги між дівчатами і юнаками, жінками і чоловіками. Формування гендерних цінностей як елементу світогляду сприятиме гуманізації суспільства через відповідну позицію медичної інтелігенції;

б) статус жінки, чоловіка і дитини у контексті філософії стародавнього світу: включення цього питання забезпечить розуміння студентами ціннісних пріоритетів філософсько-релігійних систем Стародавньої Індії, Китаю, Греції та Риму, а також допоможе визначити їх особливості, переваги та недоліки стосовно ставлення до дітей, жінок і чоловіків, зробити відповідні історичні уроки;

в) сім'я як сфера розвитку об'єктивного духу (за Гегелем): знецінення інституту сім'ї у сучасному світі значною мірою детермінує аморальність, соціальне сирітство, підліткову вагітність, аборти, суїциди та інші негативні явища. Вивчення зазначеного питання сприятиме формуванню у студен-

тів переконань про роль і потугу сім'ї як осередку духовного виховання дітей, прищеплення їм почуттів віри, надії, любові, гідності і відповідальності;

г) *матері-одиначки, незаміжні дівчата і сироти як соціально вразливі групи (за Шевченком)*: формуючи своїм словом український виховний ідеал, Тарас Шевченко як духовний батько української нації, серед іншого, оспівує гірку долю жінок, особливо «покриток». І хоч громада жорстко засуджувала їх, Великий Кобзар співчуває обездоленим жінкам. Читаючи його твори («Катерина», «Лілея» та ін.), і ми на основі його творчої спадщини повинні формувати в студентів розуміння проблеми захисту жінок, які опинилися у складних обставинах;

г) *цінність людського життя з моменту зачаття, аборт як медична, соціальна, духовна та біоетична проблема, відповідальне материнство і батьківство*: як свідчить практика, студенти медичного університету є зацікавленими у вивченні проблеми людського життя з різних перспектив (у тому числі теологічної, гендерної, медичної). Контroversійне питання штучного переривання вагітності залишається чи не найактуальнішим у сучасних реаліях. Відтак, майбутні лікарі потребують комплексного вивчення абортів не лише як медичної, а й соціальної та духовної і навіть педагогічної проблеми;

д) *сексизм як наслідок гендерних стереотипів (до питання єдності свідомості і мови)*: у контексті філософського осмислення єдності свідомості і мови актуальним є питання сексизму, що супроводжує процес «вуличного» та «недійсного» виховання дітей та молоді, принижуючи гідність людини конкретної статі. Гуманітарна підготовка майбутньої медичної інтелігенції має бути спрямована на формування переконань про гендерну рівність жінок і чоловіків, повагу їх людської гідності, підвищення рівня культури мовлення;

е) *гендерна рівність жінок, особливо жінок з інвалідністю, у сім'ї, освіті, працевлаштуванні, сфері охорони здоров'я: філософський аналіз*: дане питання варто включити до теми «Філософська антропологія». Філософський аналіз у цьому кон-

тексті означає етичну оцінку явищ, пов'язаних із гендерною нерівністю, що можна спостерігати нині у різних країнах. Домашнє насильство над жінками/чоловіками/дітьми, проституція, проблеми репродуктивного здоров'я жінок – ці актуальні питання потребують артикуляції, аналізу та вирішення, у тому числі медичними фахівцями;

е) *статус жінки, чоловіка і дитини у контексті світових релігій: буддизму, іудаїзму, християнства та ісламу; роль релігії у формуванні статевої/гендерної культури молоді*: вивчення даного питання у контексті дисципліни «Філософія» передбачає аналіз світових релігій на предмет антропоцентричності, гуманізму та аксіологічного статусу жінки/чоловіка/дитини. Це сприятиме розумінню сутності релігійних традицій, їхнього впливу на життя людей (у т. ч. пацієнтів/медичного персоналу). Питання про етично-релігійні засади формування гендерної культури допоможе майбутнім медикам збагатити духовний досвід, підготуватися до сімейного життя і навчитися ділитися цим досвідом з пацієнтами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Гуманітарна підготовка майбутніх медиків повинна здійснюватися на основі фундаментальних цінностей. Аналізуючи *національний компонент* змісту програм навчальних дисциплін суспільно-гуманітарного циклу в медичних університетах, ми виявили, що найбільшою мірою вони спрямовані на формування такої риси *національної ідентичності*, як прагнення до свободи. *Гендерний компонент* фактично майже відсутній (у програмах згадано лише кілька жіночих імен, водночас не передбачено вивчення питань про жіночі організації, видатних жінок-медиків та гендерні аспекти філософії і медицини). З метою ефективної гуманітарної підготовки майбутніх медичних фахівців, здатних проводити просвітницьку роботу з актуальних соціальних, медичних та духовних проблем сучасного українського суспільства, варто доповнити *національний* та імплементувати *гендерний компоненти* змісту суспільно-гуманітарних дисциплін.

Список літератури

1. Білавич І. Жінки-медики в культурно-освітньому розвитку українства Галичини наприкінці XIX – на початку XX сторіччя / І. Білавич // Гірська школа Українських Карпат. – 2016. – № 14. – С. 32–35. – URL : http://mountainschool.pu.if.ua/sites/default/files/newspaper/pdf/126_14_girska-shkola_1-264.compressed.pdf.

2. Історія України. Програма навчальної дисципліни / Міністерство охорони здоров'я України, Центральний методичний кабінет з вищої медичної освіти. – К., 2010. – 20 с.

3. Історія української культури. Програма навчальної дисципліни / Міністерство охорони здоров'я України,

Центральний методичний кабінет з вищої медичної освіти. – К., 2010. – 20 с.

4. Медицина та художня культура. Програма навчальної дисципліни / Міністерство охорони здоров'я України, Центральний методичний кабінет з вищої медичної освіти. – К., 2008. – 18 с.

5. Проблеми інтелігенції та інтелігентності. Програма навчальної дисципліни / Міністерство охорони здоров'я України, Центральний методичний кабінет з вищої медичної освіти. – К., 2012. – 19 с.

6. Програма курсу «Історія України, української культури і національного відродження» / Міністерство охорони здоров'я України, Центральний методичний кабінет. – К., 1993. – 25 с.

7. Філософія. Примірний програма навчальної дисципліни / Міністерство охорони здоров'я України, Державна установа «Центральний методичний кабінет з вищої медичної освіти МОЗ України». – К., 2016. – 22 с.

8. Філософія. Програма для студентів / Міністерство охорони здоров'я України, Центральний методичний кабінет з вищої медичної освіти. – К., 2001. – 23 с.

References

1. Bilavych, I. (2016). Zhinky-medyky v kulturno-osvitnomu rozvytku ukrainstva Halychyny naprykintsi 19 – na pochatku 20 storichchia [Women-doctors in the cultural and educational development of Ukrainians in Galicia in the end of 19th – in the beginning of 20th century]. *Hirska shkola Ukrainskykh Karpat – Mountain School of the Ukrainian Carpathians*, 14, 32-35. Retrieved from: http://mountain-school.pu.if.ua/sites/default/files/newspaper/pdf//126_14_girska-shkola_1-264.compressed.pdf [in Ukrainian].

2. (2010). *Istoriia Ukrainy. Prohrama navchalnoi dystsypliny [History of Ukraine. Program of the Discipline]*. Ministry of Health of Ukraine, Central Methodical Office for Higher Medical Education. Kyiv [in Ukrainian].

3. (2010). *Istoriia ukrainskoi kultury. Prohrama navchalnoi dystsypliny. [History of Ukraine. Program of the Discipline]*. Ministry of Health of Ukraine, Central Methodical Office for Higher Medical Education. Kyiv [in Ukrainian].

4. (2008). *Medytsyna ta khudozhnia kultura. Prohrama navchalnoi dystsypliny. [Medicine and Art Culture. Program of the Discipline]*. Ministry of Health of Ukraine, Central

Methodical Office for Higher Medical Education. Kyiv [in Ukrainian].

5. (2012). *Problemy intelihentsii ta intelihentnosti. Prohrama navchalnoi dystsypliny [Problems of Intelligentsia and Intelligence. Program of the Discipline]*. Ministry of Health of Ukraine, Central Methodical Office for Higher Medical Education. Kyiv [in Ukrainian].

6. (1993). *Prohrama kursu "Istoriia Ukrainy, ukrainskoi kultury i natsionalnoho vidrodzhennia" [Program of the Course "History of Ukraine, Ukrainian Culture and National Revival"]*. Ministry of Health of Ukraine, Central Methodical Office. Kyiv [in Ukrainian].

7. (2016). *Filosofia. Prymirna prohrama navchalnoi dystsypliny [Philosophy. Exemplary Course Curriculum]*. Ministry of Health of Ukraine, The State Institution "Central Methodical Office for Higher Medical Education of the Ministry of Health of Ukraine". Kyiv [in Ukrainian].

8. (2001). *Filosofia. Prohrama dlia studentiv [Philosophy. Program for Students]*. Ministry of Health of Ukraine, Central Methodical Office for Higher Medical Education. Kyiv [in Ukrainian].

Отримано 08.04.19
Рекомендовано 11.04.19

Електронна адреса для листування: hrystenko@tdmu.edu.ua